

JAN CHARVÁT – BOB KUŘÍK A KOL.

**MIKROFON JE NAŠE BOMBA. POLITIKA A HUDEBNÍ
SUBKULTURY MLÁDEŽE V POSTSOCIALISTICKÉM ČESKU.**

Praha, Togga, 2019, 419 str., ISBN 9788074761379.

Kniha autorského kolektivu kolem Jana Charváta je výsledek několikaletého výzkumu politizace subkultur, který je zásadním příspěvkem jak k politologickému chápání subkultur, tak v rámci odborného diskursu subkulturních studií, resp. studií populární kultury. Obsahuje jak hluboce zakotvené a chtělo by se říct i prožité analytické pohledy na dílčí scény, tak i reflexi obecnějších otázek, které tento výzkum řeší již téměř padesát let. Obojí je, zvláště v českém prostředí, nadprůměrným výkonem, a poznatky a argumenty v knize obsažené budou nadlouho nutným a nezbytným odrazovým můstkem všech výzkumů subkultur nejen u nás. Současně však recenzovaná kniha odráží limity takového bádání a jeho prezentace, které sice odpovídají obecnějším deficitům bádání o subkulturách, ale autorům a autorkám se je podařilo překonat jen částečně. V této recenzi nejprve shrnu dílčí analytické kapitoly a až potom se dostanu k diskusi nad obecnějším tezemi obsaženými v úvodu a závěru knihy.

Autoři a autorky jednotlivých kapitol bez výhrady potvrzují výbornou obeznanost s analyzovanými scénami a přinášejí tak netriviální teze o jejich podobě, vývoji a perspektivách. Platí to bezpochyby o první analytické kapitole Jana Charváta, který se v ní věnuje fragmentaci skinheadské subkultury prostřednictvím analýzy tvorby hudebních skupin, fanzinů a rozhovorů. V analýze se pak především objevují texty skinheadských kapel, články ve fanzinech a absentují data z rozhovorů. Poměrně jasný a přehledný design výzkumu tak metodologicky poněkud oslabuje spíše tacitní zohlednění rozhovorů s účastníky akcí a nezúčastněné pozorování, které jako zdroj Charvát uvádí. Na základě induktivní analýzy textů tak Charvát přesvědčivě identifikuje pět kategorií, které mají pro skinheadskou identitu základní význam, ať již společný, nebo naopak rozdílný u různých frakcí. Komparuje tak rasistické, antirasistické a nerasistické skinheady, resp. způsoby, jak se vztahují k tomu, co znamená být „správným“ skinheadem, což vhodně označuje za „spory o jméno“. Společný je všem skupinám pouze důraz na hrdost a čest, v ostatních kategoriích se liší. Přes analytický přínos by si studie možná zasloužila rozvedení obecnějších otázek o politizaci subkultur, zvláště v situaci, kdy je vztahování se k „politice“ klíčovou identifikační strategií v rozdělené scéně. Co je vnímáno jako „politické“ a proč? Autor v závěru ukazuje, že to samé může být v různých kontextech považováno za politické či apolitické, ale je otázkou pro hlubší zamyšlení, jaké kořeny má toto komplexní a často nekonzistentní vnímání politiky?

Podobně analyzuje Petra Kumová hardcore punkovou ideologii jako soubor hodnot, který se v čase proměňuje. Oproti Charvátovu cudně vyjádřenému nezúčastněnému pozorování Kumová přímo přiznává „dlouholetou účast v subkultuře“, z níž část prohlašuje za pozorování zúčastněné. Nabízí tak velmi dobře informované (i na základě literatury) úvahy o tom, co je ve světovém a českém kontextu součástí hardcore punkové identity a jak se jednotlivé prvky proměnily. Čtenář se při tom neubrání dojmu určité autorčiny skepse, ba zklamání z tohoto vývoje. Přestože základní hod-

noty, odmítání rasismu a fašismu, komodifikace a komercializace, jsou stále stejně důležité, jiné jako veganství a práva zvířat se přesunují na pole osobní volby. Důraz na individuální zodpovědnost se tak podle ní zvýrazňuje, což může vést až sobectví a k přesunu od subkulturní vzájemnosti a aktivismu k zájmu o pouhé osobní přátelské vztahy. Svou roli tady hraje „dospívání“ členů a členek scény, zakládání rodin, hledání práce apod. Kumová tak dobře reflektuje ambivalentnost subkulturního individualismu. Jedna ze základních hodnot hardcore punku, princip do-it-yourself, pak spíše tento problém odráží a podle autorky se množí jedinci i kolektivy, kteří se dnes snaží přejít na princip do-it-together, který bude více odpovídat kolektivnímu jednání a solidaritě, kterou autorka považuje pro tuto scénu za klíčovou.

Bob Kuřík přichází v knize s etnografickým vyprávěním o rožnovských punkerech kolem klubu Vrah, které je stejně tak osobní jako promyšlené a plně inspirativních postřehů. Autor se vyznává, že „na Vrahu vyrůstal“ a svou metodu tak označuje u nás dosud opomíjeným pojmem „pozorované zúčastnění“. Zaměřuje se tak jen na úzký okruh několika lidí a podrobně rozebírá jejich myšlenkový svět s ohledem na to, jak se v něm objevuje figura Václava Havla. Potýkání se s Havlem je podle něj jedním z hlavních myšlenkových pilířů Vrahounů. Na základě pozitivní reflexe Havla-disidenta a negativní reflexe Havla-prezidenta si totiž vytvořili vlastní ontologii, filozofickou koncepci člověka v době po konci moderny. Člověk je podle nich definován svou chybou a syrovostí, což mu jedině umožňuje zaujmout non-konformní a vzpurnou pozici po konci „krátkého“ 20. století. Kuřík tak postupně dochází k formulaci jakéhosi imanentního filozofického světónázoru rožnovských pankáčů, který odráží jak historickou zkušenost pádu komunistického režimu, tak krizi autenticity bytí v rámci západního kapitalismu.

Také Arnošt Novák píše o prostředí, které detailně zná, ale navíc byl v různých fázích jeho významným aktérem. Nejde přitom o konkrétní subkulturu, ale o činnost, která se subkulturním prostředím úzce souvisí. Squatting Novák představuje nejen v jakési přehledové podobě historických kořenů v západní Evropě, domácího vývoje, ale snaží se také řešit otázku vztahu tohoto hnutí k subkulturní identitě, resp. naopak k širší veřejnosti. Kapitola je tak především dobrým úvodem do zahraničních studií o squattingu a reflektovanou „kronikou“ pražských squatterských aktivit po roce 1989. Asi nejzajímavějším Novákovým pozorováním je napětí, které při squattingu vzniká mezi uzavíráním se do subkulturního ghetta, resp. do komunit společně sdílejících bydlení, a otevíráním se širší (byť alternativní) veřejnosti, resp. zabezpečování infrastruktury pro širší radikálně levicové aktivity. Příběh pražských squatů ukazuje oscilaci mezi těmito dvěma polohami, jako by se nedařilo najít žádanou rovnováhu, která by umožnila stabilnější fungování squatů. Otázka, jak k tomu u nás dospět, se tedy zdá být stále nevyřešená.

Ondřej Slačálek s čtenářem svou situovanost v rámci svého výzkumu nesdílí, pouze odkazuje na svou starší publikaci, kde ji vysvětlil. Je to jistě legitimní přístup, ale ochuzuje čtenáře o srovnání s ostatními autorskými pozicemi v knize. Jeho původní reflexe je totiž nejotevřenější a jde za rámec pouhého konstatování vlastní role ve zkoumané scéně. Je si dostatečně vědom jak omezenosti objektivistického jazyka subkulturních analýz, tak nutnosti vyrovnat se se vztahem s participanty výzkumu a jejich prožíváním institucionálního rámce výzkumu. Ve starší publikaci

tak píše o dialogu s účastnicemi a účastníky výzkumu a pokusu o zahrnutí jejich spoluautorství. Jasně tady naráží na obecnější problém výzkumu subkultur, který by měla recenzovaná kniha reflektovat hlouběji a poctivěji. Pokud jsou totiž subkultury stavěny do pozice předmětu výzkumu, ztrácejí nutně étos autonomie a institucionální nezávislosti, který je jednou ze základních hodnot jejich existence. Vědec či vědkyně tak musí k tomuto paradoxu přistupovat velmi obezřetně a metodologicky vynalézavě, aby dostal etické zodpovědnosti vůči zkoumané scéně a jejím účastníkům a účastnicím.

Slačálkova kapitola posunuje výzkum české verze rávu především v tom, jak ukazuje oboustrannou dynamiku různých stran morální paniky a aktérské reflexe těchto společenských tlaků. Morální panika může být reakcí na určité subkulturní jednání, ale současně může vyvolávat jinou morální „protipaniku“, které pak obě staví subkulturní aktéry do defenzivní role, ze které se jen těžko dokážou vymanit. Na příběhu českého CzechTeku se ale zdá, že technařská komunita nakonec řešení našla v přeznačení vlastních aktivit tak, aby byly pro veřejný diskurs co nejméně viditelné. Pozoruhodný je také Slačálkův argument, kterým kritizuje (mimo jiné svoje vlastní) zacházení s konceptem subkulturního kapitálu. Východiskem tohoto konceptu je totiž představa jedince, jehož cílem je akumulovat „sobecky“ osobní kapitál, což se vůbec neslučuje s étosem vzájemnosti a solidarity, který účastníky a účastnice na subkulturách přitahuje a který i osobně zakoušejí. Samozřejmě není cílem vědců a vědkyň potvrzovat či oslavovat hodnoty zkoumaných účastníků a účastnic výzkumu, ale nemohou se tady vyhnout etické a politické reflexi každého jednotlivého kroku v terénu a vztahů s nimi (což už je ostatně desítky let tématem debat v sociální a kulturní antropologii).

Autorky kapitoly o genderu a subkulturách Marta Kolářová a Anna Oravcová reflektují své metodologické postupy velmi poctivě a detailně. Přiznávají, že byly samy aktérkami zkoumaných scén a že proto chápou svůj výzkum jako insiderský. Analýzu začaly sepsáním vlastních zkušeností se scénami a pak až pracovaly s různými typy kvalitativních dat, které zpracovaly pomocí dvoustupňového kódování. Takový přístup jistě zahrne vlastní situovanost do analyzovaných dat, bylo by ale ještě zajímavější, kdyby reflektovaly otevřeněji vlastní pozici (žen) ve zkoumaných subkulturách a vztahy, které ve zkoumané komunitě navazovaly. Ostatně i role ženských autorek akademických textů píšících o ženách v rámci mužských autorských kolektivů není samozřejmým a bezproblémovým rámcem, který by nespoluurčoval podoby a výsledky výzkumu. V analýze řeší především známý paradox, že je deklarativně rovnostářské subkulturní prostředí, které se staví proti konzervativním normám společnosti, dominantně utvářeno maskuliními hodnotami a ženy v něm hrají spíše pasivní roli. Srovnání českého punkového a hiphopového prostředí jim umožňuje i ukázat poněkud odlišný vývoj. Zatímco v punkové subkulturě se objevila viditelná feministická revolta (jakkoli podle autorek neměla zásadní dopad na subkulturu), mezi hiphopery musí aktivní ženy, které usilují o uznání, velmi obtížně balancovat mezi přijetím maskuliních prvků a strategií a udržení vlastní femininní pozice.

Jednotlivým kapitolám, které každá nastavuje specifickou autorskou pozici i styl, má dát rámeček úvod a závěr knihy, který přichází s vlastním konceptuálním rámcem. Přestože se tento konceptuální rámeček do některých kapitol okrajově dostal, nemohu se ubránit dojmu, že s analytickým obsahem knihy příliš nekomunikuje. V úvodu

nastiňují Bob Kuřík, Ondřej Slačálek a Jan Charvát hlavní téma knihy a rozepisují na základě přehledu literatury pět analytických vrstev vztahu politizace a subkultur. Klasický „birminghamský“ přístup, který viděl v poválečných subkulturách reakci na neutěšený stav společnosti prostřednictvím provokativního stylu, nazývají politizačním stylem. Autoři uznávají jeho postsubkulturní kritiku, ale současně upozorňují, že se převážila do opačného extrému, když politickou dimenzi úplně vypustila ze své analýzy. Druhou vrstvou je politizace represivní mocí, kterou může představovat jak expertní vědění o tzv. extremismu, tak obecnější společenská reakce jako např. morální paniky. I tady se snaží poněkud rehabilitovat koncept morální paniky, který se ze zkoumání subkultur v posledních dekadách téměř vytratil. Třetí vrstvu nazývají politizace každodenního života a poukazují na to, jak se politická témata odrážejí v každodenní praxi subkultur. Na jedné straně tak vycházejí z konceptu prefigurativní politiky, na druhé ukazují kritiku kontrakultur, která je ukazuje jako jednoduše inkorporovatelné do pozdně kapitalistického systému. Čtvrtá dimenze vnitřní politiky zahrnuje debatu o nerovnostech v rámci subkultur, které se především týkaly konceptu subkulturního kapitálu, utváření subkulturní mytologie a nerovností spojených s genderem, rasou a třídou. Konečně poslední dimenzí je přechod k organizovanosti, tedy organizované politické akci. Subkultury se obecně negativně vymezují vůči sféře „velké politiky“, ale jejich vztah s politickými organizacemi a hnutími je poměrně komplexní, jak ukazují autoři na konceptu makro/mikro politiky Olivera Marcharta a bádání o nových sociálních hnutích.

Podle vlastních slov se tento jistě přesvědčivý konceptuální rámec autoři a autorky nesnažili nějak mechanicky vtělit do jednotlivých případových studií. Umožnilo to skutečně „plastičtější vidění možných přístupů k analýze politiky v hudebních subkulturách mládeže“ (s. 55), ale v závěru tím pádem nezbylo než pokusit se vytáhnout z jednotlivých kapitol, co říkají o zmiňovaných vrstvách. Nezbylo než konstatovat, že neříkají téměř nic o politizačním stylem a organizovanosti. Politizace represivní mocí se objevuje v kapitole Ondřeje Slačálka, politizace vnitřní dynamiky především v části Marty Kolářové a Anny Oravcové. Nejvíce prostoru tak dostává politizace každodennosti. Není to podle mého náhoda a odpovídá to autorským pozicím v rámci zkoumaných subkultur. Právě sebereflexe subkulturní každodennosti je totiž otázkou, kterou řeší nejvíce aktéři a aktérky subkultur, k nimž se autoři a autorky otevřeně hlásí. Logicky tak z této vrstvy vypadá pouze Ondřej Slačálek, který si od zkoumané komunity udržoval jistý, byť omezený odstup.

Jako určitý „politologický“ dodatek tak autoři poslední kapitoly doplnili závěry týkající se vztahu subkultur a politické aktivity. Právě tady vidím obecnější přínos celé knihy. Otevírají tady důležitá témata: napětí mezi etikou a politikou, mezi politickou akcí a subkulturní autonomií, mezi subkulturní autenticitou a nostalgií, mezi potřebou individuální revolty a individualismem pozdního kapitalismu, rozpory mezi dominantními protirasistickými a emancipačními diskursy a subkulturním antirasismem a antisexismem, mezi mimesis západních subkultur a hledáním lokálních variant subkulturních rámců. Všechny tyto postřehy si zaslouží vlastní debatu nad rámcem této recenze a otevírají prostor pro další výzkumy českých subkultur.

Závěrem si dovoluji komentáře k formální stránce publikace. Je pochopitelné a není na závadu, že jsou kapitoly psány výrazně odlišnými styly. Přesto by si text

zasloužil výraznější editorskou a korektorskou práci, která by psaní autorů a autorek více sjednotila. Jednotlivé autorské styly jsou sice osobité a obohacující, ale znesnadňují čtenáři srovnání jednotlivých případových studií. Lepší redakční práce by také předešla některým jazykovým neobratnostem, které ztěžují porozumění (např. vršení přívlastků neshodných), a vychytala by (obzvláště v některých kapitolách) řadu pravopisných chyb. Konečně nepovažuji ani za příliš přínosnou obrazovou přílohu, která má nejspíše v jakýchsi momentkách přibližovat atmosféru zkoumaných prostředí, což se jí ale podle mého skromného čtenářského dojmu nedaří.

Karel Šima

